

УДК 94 (477.75):316.3

Борис Петруньок

Кримськотатарські громадські організації періоду репатріації в контексті міграційних процесів

У статті досліджується роль громадських організацій кримських татар у процесі повернення їх до Криму, розв'язання основних проблем, пов'язаних із цим.

Ключові слова: кримські татари, громадські організації, міграційні процеси.

In the article the role of non-government organizations of Crimean Tatars in the process of their return to Crimea as well as the decision of the basic problems related to it is investigated.

Keywords: Crimean Tatars, Public Organizations, Process of Migration.

Актуальність проблем, пов'язаних з міграційними процесами, сьогодні значно підвищується. Внаслідок спрощення процедур перетину кордонів, серйозні проблеми у сфері міграції мають багато розвинених країн, передусім це актуально для Європи. Україна також включена в європейські міграційні процеси. Це стосується як виїзду власне українських громадян (чи то для тимчасового працевлаштування або навчання, чи то з метою постійного проживання), так і мігрантів-неукраїнців, які переважно прямують зі сходу і розглядають територію України як транзитний коридор до ЄС. Однак, Україна має свої специфічні проблеми, пов'язані з міграцією. У цьому контексті особливо виділяється проблема повернення репатріантів, які в той чи інший час були депортовані радянським режимом. Акцентувати увагу тут можна на проблемі повернення кримських татар у 1991–2013 рр. У першу чергу, це пов'язано з багаточисельністю кримськотатарської меншини, що зараз мешкає в Криму. В окремих районах АРК на 2013 р. частка кримських татар перевищувала 20%, загалом у межах півострова – близько 13%, хоча до початку дев'яностих не перевищувала однієї десятої. Процес повернення відбувався стихійно і в досить стислі строки. Це спричинило ряд проблем у соціально-економічній, гуманітарній та правовій сферах, які дотепер повністю не вирішені. Окремо слід відзначити, що основне навантаження проблем, пов'язаних із репатріацією, лягло на кримськотатарські громадські організації. Погана координованість їхніх дій з державними органами, відсутність ресурсів у держави (особливо на початку 1990-х років) для вирішення проблеми, пов'язаних із переселенням, значно ускладнювали їх вирішення. Саме тому, діяльність громадських організацій кримських татар має бути розглянута в контексті міграційних процесів у АРК до 20 лютого 2014 р.

Повернення кримських татар, основні проблеми, з якими вони зіштовхувались, були ґрунтовно досліджені вітчизняними вченими. Особливо слід відмітити роботи О. Котигоренка, Ю. Римаренка, Н. Беліцер, Н. Бекірова, В. Сергійчука, Ю. Тищенко та В. Піховшека. Також багато авторів зверталися до розгляду окремих проблем повернення кримських татар, або ж ці проблеми вивчалися як частина дотичних досліджень (наприклад, дослідження ісламу на території України (В. Киришко), дослідження кримськотатарської філології (А. Емірова) тощо). Також велику увагу дослідженню проблем кримських татар приділяють провідні аналітичні центри, зокрема УНЦПД та Центр економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова.

18 травня 1944 року з Криму було примусово виселено понад 180 тисяч кримських татар. Депортація була здійснена на підставі постанови № 5859 СС Державного комітету оборони «Про кримських татар» від 11 травня 1944 року. «За даними Відділу спецпоселень НКВС у листопаді 1944 року в

місцях виселення опинилися 193865 кримських татар, з них в Узбекистані – 151136, в Марійській АРСР – 8597, в Казахській РСР – 4286, решта були розподілені «для використання на роботах» в областях РСФСР» [3, ст. 10]. Формальною підставою для депортації стало звинувачення кримських татар у колабораціонізмі, співробітництві з німецько-фашистськими загарбниками. Фактів колабораціонізму серед кримських татар було ніяк не більше, ніж серед інших народів СРСР, і тому вони ніяк не могли бути підставою для звинувачення у зраді цілого народу. Цинізм радянської національної політики підтверджує і те, що кримські татари, які воювали в складі формувань Червоної армії, не могли повернутися в Крим, і теж направлялися в місця депортації.

Саме від початку депортації кримські татари схильні відраховувати початок організації національно-визвольного руху. Про його активну діяльність можна говорити вже з 1950–1960-х років. Основним засобом відстоювання своїх прав у той період були петиційні звернення. У 1956 році група комуністів, колишніх державних працівників Кримської АРСР звернулися з листом до М. Сулова з тим, щоб у світлі рішень XX з'їзду КПРС було розглянуте кримськотатарське національне питання. Подібні листи до ЦК Компартії України надіслали багато фронтовиків, командирів партизанських з'єднань, двічі Герой Радянського Союзу Аметхан-Султан [3, ст. 19]. Поступово національно-визвольний рух набирив обертів, була створена ініціативна група, що виконувала координаційні функції на всіх теренах розселення кримських татар. Уже до XXIII з'їзду КПРС було підготовлене звернення до ЦК Компартії, яке підписали більше 120 тисяч кримських татар.

У питаннях відновлення прав кримських татар влада йшла на поступки вкрай неохоче. Основними вимогами кримськотатарського руху було поновлення їх у правах, повернення в Крим, відшкодування матеріальних збитків, зняття звинувачення у зраді. Політика щодо кримських татар почала пом'якшуватися після смерті Сталіна, однак загальне їх становище не надто змінювалося. На XX з'їзді КПРС було скасовано режим спецпоселення (одразу після депортації навіть вихід за межі поселення трактувався як втеча і карався виправними роботами до 20–25 років). Про повернення до Криму не могло бути й мови. Кримські татари могли отримувати паспорт, лише документально засвідчивши відмову від претензій на повернення до Криму, відшкодування майна. І хоча потім звинувачення у зраді все ж таки були зняті, питання про можливість повернення до Криму не розглядалося. Більш того, в 1956-му році було відновлено автономії калмицького, карачаївського, балкарського, чеченського та інгуського народів. В одному з пунктів відповідної постанови зазначалося, що відновлення Кримської АРСР за національною ознакою не є доцільним, зважаючи на те, що кримські татари складали лише 1/5 населення

автономії, вона не була національною і в межах СРСР існує Татарська АРСР. Таким чином, за Кримом був закріплений статус області, а кримські татари були позбавлені права на національно-територіальну автономію, що було однією з основних вимог руху. Вимога національно-культурної автономії оцінювалась як безпідставна. Також чинилися серйозні перешкоди для здійснення будь-яких масових акцій протесту, багато кримських татар постраждали від статей, які передбачали кримінальну відповідальність за «антирадянську» діяльність.

Право на повернення до Криму було здобуте кримськими татарами лише наприкінці 1980-х років. Лише у 1989 році Верховна Рада СРСР визнала незаконним факт депортації. Наприкінці вісімдесятих з ув'язнення було звільнено ряд керівників кримськотатарського руху, зокрема Мустафу Джемільова. Була створена спеціальна державна комісія з питань кримськотатарського народу, яка повинна була опікуватися поверненням на батьківщину, видано ряд нормативних актів. Фактично в цей період розпочався процес репатріації.

Однак після розпаду СРСР проблеми депортованих довелося розв'язувати українській державі. Повернення кримських татар мало лавиноподібний характер. За підрахунками науковців, пік повернення припав на 1993 рік. При цьому держава фактично не контролювала цей процес. Це в подальшому спричинило ряд серйозних проблем, традиційних для неконтрольованої, стихійної міграції. Опіку над процесами повернення, по суті, взяли на себе громадські організації кримських татар. Саме вони координували і координують вирішення більшості проблем, пов'язаних із репатріацією. Такими проблемами на початковому етапі були: 1. Набуття українського громадянства. Зважаючи на те, що більшість кримських татар прибули до України вже після здобуття незалежності, вони не змогли набутти українського громадянства за правом проживання. Спрощена процедура набуття громадянства була запроваджена лише для етнічних українців і на кримських татар не розповсюджувалась. Проте з часом ця проблема була вирішена. 2. Отримання ділянок для спорудження житла і ведення господарства. Зважаючи на те, що самі причини, більша частина кримських татар не змогла отримати земельні ділянки у приватне користування, оскільки вони не були членами колективних господарств. Проблема була досить серйозною, особливо зважаючи на густо заселену АРК і відсутність резерву земель. Поширеними стали факти самозахоплення землі. Це стало причиною конфліктів як між представниками слов'янського населення і кримських татар, так і з органами влади. Однак, з часом більшість самозахоплених ділянок були узаконені, хоча нові конфлікти час від часу спалахують. Останні резонансні випадки були на плато Ай-Петрі у 2007 році, в Бахчисарай 2008 року.

Стихійне розселення спричинило ряд інфраструктурних проблем. У першу чергу, це проблема відсутності якісних під'їзних доріг, соціальної та комунальної інфраструктури. Пізніше ці питання почали поступово вирішуватися, однак, проблема все одно залишається. Стихійне розселення кримських татар також є причиною того, що в жодному районі Криму вони не становлять більшості, а значить, їм досить важко забезпечити політичне представництво своїх інтересів у місцевих радах і парламенті Криму. Специфіка розселення також впливає на особливості зайнятості кримських татар. Більшість їх зайняті в сільському господарстві, хоча до переїзду з місць депортації вони працювали в інших сферах. Проживання в сільській місцевості також зменшує можливості соціальної мобільності – отримання освіти,

високооплачуваної роботи, можливості обіймати посади в органах державної влади.

Розв'язання всього цього комплексу проблем, частина з яких постала одразу після повернення, а частина почала вимальовуватися згодом, взяв на себе громадсько-політичний рух кримських татар. Усі кримськотатарські громадські організації можна умовно поділити на дві великі групи:

– Громадсько-політичні організації, які намагаються представляти інтереси кримських татар перед органами державної влади, делегувати своїх представників до них і таким чином вирішувати проблеми спільноти.

– Неполітичні громадські організації, які займаються вирішенням окремих економічних чи гуманітарних питань (наприклад, виділення земельних ділянок, питання гуманітарної політики (мова, освіта, історія, відновлення топоніміки, тощо), правозахисні організації і т. д.).

Основною проблемою при цьому є постійне суперництво між різними громадсько-політичними організаціями за представництво інтересів всієї спільноти. Це основна внутрішня причина, що гальмує вирішення проблем спільноти. Принаймні про це свідчить сучасна історія кримськотатарського руху.

До середини 1980-х рр. у кримськотатарському русі відбувся розкол. Розходження мало ідеологічний характер. НРКТ (Національний Рух Кримських Татар) орієнтувався на партійне керівництво і державні органи. Саме за їх допомогою організація намагалася розв'язати проблеми кримських татар. 28 липня 1990 року в Сімферополі відбулася Всесоюзна зустріч учасників Національного руху кримських татар. За її результатами була прийнята резолюція про принципи формування Комітету з організованого повернення кримських татар до Криму. В ній зазначалося:

«1. Комітет формується як перехідна ступінь в системі держорганів КРАССР і де-юре вступає в свої повноваження з підписанням документів про відновлення КРАССР відповідно до висновків і пропозицій ВС СРСР.

2. Комітет має структуру постійного представництва кримськотатарського народу при Радміні УРСР і республік перебування у засланні кримських татар при відповідних виконкомах.

3. Комітет є єдиним повноважним розпорядником кредитів по Держпрограмі першочергових заходів, Державній комплексній програмі, інших програмах, які будуть прийняті урядом СРСР, УРСР, засобами з інших джерел що поступають на його обліковий рахунок» [6, ст. 114]. Виконувачем обов'язків голови комітету було призначено Юрія Османова, що був головою НДКТ. Це, безперечно, свідчить про те, що співпраця організації з органами державної влади була досить продуктивною. Ю. Османову навіть вдалося виступити на IV з'їзді народних депутатів СРСР. Однак, як показали подальші події, розрахунок на співпрацю з партійним керівництвом був помилковим. Активність організації значно знизилася після загибелі в 1993 її лідера. Журналісти схильні оцінювати це як замовне вбивство, хоча факту замовності доведено не було. Офіційна версія слідства – вбивство з метою пограбування.

Опонентами НДКТ виступила Організація Кримськотатарського Національного Руху (ОКНР), головою якої був Мустафа Джемільов. Принциповою відмінністю від НДКТ була відмова співпрацювати з комуністичними органами влади. Обидві організації намагалися підтвердити своє виключне право на представництво інтересів кримських татар, і загалом основні їх вимоги збігалися: «1) організоване (з державною допомогою) повернення репатріантів до Криму; 2) компактне розселення в місцях історичного мешкання;

3) відновлення «національної державності» кримських татар у формі Кримської АРСР; 4) відшкодування матеріального збитку; 5) публічне засудження всіх державних актів, що призвели до депортації» [1, ст. 114].

Однак, як уже було зазначено, розбіжності стосувалися шляхів досягнення мети. Обидві організації виступали із взаємною жорсткою критикою, і якщо ОКНР не підтримувала зв'язки НДКТ з комуністичним керівництвом, то НДКТ критикувала ОКНР за створення системи національного представництва, що не мала відповідних повноважень, які б підтверджувалися органами державної влади. Перш за все, мова йде про Меджліс (представницький орган кримських татар), який було створено на другому Курултаї (національному з'їзді кримських татар). На думку керівників НДКТ, це відволікало кримських татар від реального захисту своїх прав.

Першим Головою організації було обрано Мустафу Джемільова, який залишався на посаді до 26 жовтня 2013 року (його наступником став Рефат Чубаров). На даний момент саме Меджліс є найбільш впливовою силою в середовищі кримських татар. По суті, він є системою представницьких органів (Мілли Меджліс – місцеві меджліси). Це й є основою його легітиматії та авторитету в середовищі кримських татар. Головною проблемою залишається те, що як і від початку створення, так і до сьогодні, він функціонує у статусі громадської організації. Хоча керівництво Меджлісу зазвичай аргументує право організації виступати від імені всіх кримських татар, саме тим, що Меджліс є системою представницьких органів.

Такий свій статус Меджліс підтверджував лише опосередковано. Зокрема, Меджліс контролював виділення державних коштів на потреби репатріантів, виділення земельних ділянок через Республіканський комітет у справах земельних відносин. Цей факт неодноразово ставав відправною точкою для опозиційних до нього організацій у їхній критиці. Опосередковано особливий юридичний статус Меджлісу було закріплено, коли за ініціативи президента Л. Кучми було створено дорадчий орган при Президенті України – Раду представників кримськотатарського народу [8]. На момент створення вона складалася виключно з представників Меджлісу, до її складу входили 33 його члени. Однак, за президентства В. Януковича, кількісний склад Ради було скорочено (до 19 членів), і до його складу ввели представників інших організацій, які в середовищі кримських-татар є маргіналами (їх підтримка коливається на рівні кількох відсотків). Представництво Меджлісу скоротилося всього до 8 представників. Інші місця було віддано опозиційним до нього організаціям. Представники Меджлісу, відреагували на такі зміни дуже жорстко. Основою їх позиції було те, що інші громадсько-політичні організації не можуть бути прирівняні до Меджлісу, який має статус представницького органу і відстоює інтереси всього кримськотатарського народу.

Традиційно акценти в «кримському питанні» для України розставлялися у площині задоволення соціально-економічних потреб, але з сучасної перспективи подальшої окупації Криму ми можемо констатувати, що подібний підхід себе не виправдав. За весь період незалежності для кримчан не було запропоновано конструктивної форми позитивної лояльності до Української держави. Проукраїнською силою на півострові був і залишається Меджліс кримськотатарського народу і кримськотатарська спільнота загалом (така позиція завжди була радше реакцією на російський шовінізм), в сучасних умовах є необхідність створення передумов для її збереження і закріплення. Меджліс також був і залишається

єдиною організацією, яка здатна забезпечити представництво кримських татар у Верховній Раді України.

Традиційно, ще з початку дев'яностих років, Меджліс співпрацював з Народним Рухом України. Відповідно, основними виборцями Народного Руху в Криму були кримські татари. Сильною стороною Меджлісу є те, що він об'єднує навколо себе ряд неполітичних громадських організацій, що займаються проблемами виділення землі, вивченням історії, мови, культури, діяльності правозахисних організацій.

Варто також відзначити серйозну вагу Меджлісу на міжнародній арені. Крім того, що його керівництво користується підтримкою тюркського світу (активною є співпраця Меджлісу з турецькими громадськими організаціями і офіційними органами влади, ці зв'язки часто пропонують використовувати для налагодження тіснішого міждержавного співробітництва між Україною і Туреччиною), Меджліс також користується підтримкою провідних міжнародних організацій. Ці зв'язки у ряді випадків використовувалися з метою тиску на органи державної влади України. Зокрема, це стосується питань землевідведення.

Спроби створення альтернативних Меджлісу організацій не були успішними. Так, у 2002 році за ініціативи НРКТ була створена Координаційна рада громадсько-політичних сил кримськотатарського народу. Ініціатором створення організації виступив НРКТ. Восени 2002 року нею було подано на розгляд Верховної Ради законопроект «Про реабілітацію кримськотатарського народу», яким передбачалося відновлення національно-територіальної кримськотатарської автономії. Організація всіляко критикувала Меджліс, намагалася його дискредитувати. Пізніше діяльність організації стала фактично непомітною [5].

Ще однією організацією, що намагається розширити свій вплив у середовищі кримських татар і представити себе як альтернатива Меджлісу, є «Мілли Фірка». Організацію було створено в 2007 році, її головою є Васві Абдураїмов. До цього він упродовж кількох років був головою НРКТ. Основною відмінністю цієї організації від Меджлісу є те, що її вимоги на порядок радикальніші. У програмних документах, зокрема, декларується мета створення повноцінної кримськотатарської держави, з перетворенням Меджлісу у її представницький орган, відтворення в Криму традиційної системи мусульманського судочинства – Кадіату, на базі існуючих третейських судів, консолідація національного бізнесу з метою створення передумов для розбудови державності [6]. На відміну від цього, програмною метою Меджлісу є здобуття національно-територіальної автономії для кримських татар, водночас його керівники не раз зазначали, що не зацікавлені у порушенні територіальної цілісності України. Розуміючи, що проблеми кримських татар можна вирішити, лише співпрацюючи з органами державної влади, Меджліс намагався не входити з ними в конфронтацію, однак, за потреби, жорстко відстоював свою позицію.

У той час, як Меджліс користується підтримкою переважно серед старшого населення, «Мілли Фірка» декларує орієнтацію на молоде покоління, однак її вплив в середовищі кримських татар є незначним. Проте представники цієї організації були включені до складу Ради представників кримськотатарського народу. Найбільш вагомим інформаційним приводом, пов'язаним з цією організацією, була заява до керівництва Російської Федерації у серпні 2008-го року під час російсько-грузинського збройного конфлікту. Тоді «Мілли Фірка» звинуватила українську владу у геноциді кримських татар і просила захисту у російської сторони. Уже в той час цей факт показав,

чи варто будувати органам державної влади співпрацю з цією організацією, і якими можуть бути її наслідки.

Є також ряд менш помітних громадсько-політичних організацій, які не настільки активні. Наприклад, партія «Адалет» («Справедливість»), створена 19 серпня 1995 року. Головними завданнями організації є сприяння поверненню кримських татар на історичну батьківщину, відшкодування збитків завданих татарам внаслідок депортації 1944 року, побудова кримськотатарської національної держави. Партія дотримується виразних ісламських позицій і негативно ставиться до поширення інших релігійних вчень, розповсюдження ідей, які не відповідають ісламському світоглядові, в першу чергу, серед молоді. Партія виступає за «очищення» кримськотатарської моралі від чужих ідей і впливів, підтримує розвиток культурного життя спільноти, дослідження і збереження історичної спадщини. З організацією пов'язують формування збройних формувань «аскерів», що мають боронити кримських татар від нападів «козачих» загонів проросійських організацій Криму, кримінальних структур. Саме ці загоны часто відігравали вагомий роль при обороні самозахоплених ділянок землі. Також вони були учасниками конфлікту під час так званого «хрестоповалу» в 2002 році. Конфлікт був спровокований православною общиною Криму, яка встановила поклонні хрести на в'їздах до населених пунктів (в яких проживали і кримські татари). Один з таких христів, що розміщувався на місці старого мусульманського кладовища, було повалено силами кримськотатарської общини. Інцидент спровокував серйозний збройний конфлікт, який вдалося вирішити лише із залученням правоохоронних органів. Організація є лояльною до Меджлісу, керівництво якого, в свою чергу, високо цінує силу потугу партії.

Громадсько-політичний рух «Авдет» («Повернення») заснований 2005 року. Організація займається питаннями покращення добробуту кримськотатарського народу, відродження духовних цінностей. Проявляє найбільшу активність серед громадських організацій у сфері забезпечення репатріантів землею, виступає за відродження цінностей ісламу всередині кримськотатарської громади, сприяє розвитку кримськотатарської мови і культури, поверненню кримськотатарської топоніміки. Організація є лояльною до Меджлісу і підтримує його в конфлікті з «Мілла Фіркою». «Авдет» активно представлений в інформаційному просторі, популярність організації в середовищі кримських татар зростає.

Можна виокремити також основні неполітичні громадські організації. Вони опікуються конкретними проблемами і не ставлять за мету очолювати громадсько-політичний рух кримських татар. Однак це не означає, що вони повністю виключені з політики. Саме від їхньої підтримки або невідтримки часто залежить прийняття рішень з певних питань. Зокрема, можливості Меджлісу пояснюються передовсім, тим, що він має підтримку великої кількості таких організацій, чого немає у його опонентів.

«Койдешлер» («Односельчани») – це громадська організація, яка переймається проблемами виділення земельних ділянок для кримських татар в місцях історичного мешкання. Велика кількість кримських татар до депортації проживали в туристично привабливих районах південного узбережжя Криму, тепер вони намагаються туди повернутися, домагаються отримання земельних ділянок на ПБК. Це провокує конфлікти як з місцевим слов'янським населенням, так і з правоохоронними органами (через факти самозахоплень). Діяльність організації переважно обмежується саме південним узбережжям Криму.

Міжнародна громадська організація «Бізім Кирым» («Наш Крим»). Як зазначається в статуті організації, вона створена з метою захисту національних інтересів кримців, сприяння поновленню політичного, соціально-економічного, культурного, мовного та релігійного прав кримськотатарського народу в контексті міжнародного руху на захист прав людини та розбудови громадянського суспільства в Криму та Україні загалом. Організація ставить своїм завданням досягнення міжконфесійного та міжнаціонального діалогу всередині кримського суспільства, ознайомлення світової спільноти зі станом «кримського питання» [2]. У статутних документах організації відсутні положення, які тим чи іншим чином ставлять під сумнів територіальний суверенітет України. Організація орієнтується на молодь.

Асоціація кримськотатарських представників освіти «Мааріфчі» – це організація, яка опікується питаннями кримськотатарської історії, мови, освіти, народних традицій, національної символіки тощо.

Правозахисна громадська організація «Аркадаш» («Друг») займається захистом прав кримськотатарського населення, що постраждало від зловживань місцевої влади, правоохоронних органів. Організацією був ініційований судовий процес проти Верховної Ради України з вимогою визнати недійсними Харківські домовленості з приводу продовження базування ЧФ РФ в Криму.

Світовий конгрес кримських татар – це Міжнародна громадська організація, створена в 2009 році. До її складу входять 162 громадських і суспільно-політичних організацій з 12 країн. Організація визначає себе як орган, який об'єднує і координує зусилля створених у різних країнах громадських організацій кримських татар. Крім того, здійснюється зв'язок з кримськотатарською діаспорою за межами Криму. Зокрема, на території Туреччини (за неофіційними даними, тут кримськотатарська діаспора є найчисельнішою) за допомогою організацій «Фонд культури і взаємодопомоги кримських татар», фонд «Емель», «Фонд розвитку Криму».

Безперечно, наведений перелік громадських організацій кримських татар не є вичерпним. Однак, навіть на його підставі можна зробити висновок, що саме громадські організації беруть найбільш активну участь у розв'язанні проблем, що були спричинені фактом депортації і неорганізованим поверненням до Криму. Дослідники зазначають, що саме громадські організації кримських татар є найбільш активними серед подібних організацій національних меншин в Україні. Високий рівень їхньої активності, яка дійсно спрямована на розв'язання актуальних проблем, є причиною високого рівня довіри до них з боку представників спільноти. Включеність кримських татар у роботу громадських організацій є на порядок вищою, ніж у представників слов'янської спільноти півострова. Це пояснюється тим, що вони є єдиними структурами, які можуть представити інтереси громади, в тому числі, й в органах державної влади.

Розглядаючи наслідки депортації і повернення, можна також виокремити ряд першочергових проблем, вирішення яких було і залишається пріоритетним для кримськотатарських громадських організацій. На першому місці стоять проблеми виділення земельних ділянок, як для особистих потреб (будівництво, ведення господарства), так і для потреб всієї спільноти (зведення мечетей і медресе, відновлення мусульманських кладовищ тощо). Безпосередньо з ними пов'язані проблеми соціально-економічного і гуманітарного характеру – працевлаштування, здобуття освіти, захисту історичної та культурної спадщини, вивчення і захист

кримськотатарської мови, питання відновлення традиційної топоніміки. Крім того, окремою серйозною проблемою залишається питання забезпечення політичного представництва в органах влади всіх рівнів. Сьогодні рівень представництва кримських татар в органах влади, зважаючи на їхню кількість і специфічність проблем, що є для них актуальними, можна оцінювати як недостатній.

Таким чином, можна побачити, що факт депортації спричинив ряд проблем, які потребують розв'язання, і вирішення яких є запорукою запобігання конфліктів, як на соціально-економічній, так і на етнічній основі. У той же час, ці проблеми взаємно переплетені і досить сильно пов'язані між собою. Це видно й з того, що навіть ті громадські організації кримських татар, які більше уваги приділяють окремим питанням, сильно політизовані та не обмежуються лише сферою своїх безпосередніх інтересів.

Водночас Україна не має достатніх можливостей для того, щоб вирішити всі поставлені перед нею завдання. Ускладнює їх розв'язання анексія Криму Росією у лютому 2014 року. У цьому контексті для органів державної влади першочерговою важливістю набуває питання вибору партнерів з числа кримськотатарських організацій для реалізації цих програм. Основними критеріями такого вибору має бути повага до територіального суверенітету України, готовність до конструктивного співробітництва, реальний вплив всередині кримськотатарської спільноти. Цим критеріям до останнього часу тією чи іншою мірою відповідає Меджліс кримськотатарського народу. Натомість, частина авторів, зокрема А. Мальгін, – говорять про те, що Меджліс дещо модифікував свої вимоги для можливості співпраці з державними органами, однак його стратегічні цілі залишилися незмінними від початку створення [4].

Водночас потрібно констатувати, що центральні органи влади мають продовжувати співпрацю з Меджлісом, тому

що реальної альтернативи йому в середовищі кримських татар немає. Спроби змістити Меджліс з тих позицій, які він посідає в комунікації між представниками кримськотатарської спільноти і органами державної влади, можуть мати непередбачувані наслідки і загрожують виникненням ситуації нестабільності. На користь цього свідчать і заяви лідерів Меджлісу про готовність співпрацювати з будь-яким українським урядом, незважаючи на його партійну належність. При цьому кримські татари готові жорстко відстоювати свої позиції з принципових питань.

Усе вищезазначене має бути враховане органами державної влади. Вирішення проблем, з якими стикаються кримські татари внаслідок депортації, стихійного процесу повернення на початку дев'яностих років та окупація Криму в 2014 р., не можуть бути вирішені без участі держави Україна.

1. Бекіров С. Н. Диференціація національного руху кримських татар (кінець XX – початок XXI століття) / С. Бекіров // «Грані». – 2010. – № 1 (69) січень-лютий. – С. 113–116. 2. Громадська організація «Бізім Кири́м» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://bizimqirim.org>. 3. Котигоренко В. О. Кримськотатарські репатріанти: проблема соціальної адаптації / В. О. Котигоренко; НАН України, Інститут політичних і етнонаціональних досліджень. – К.: Світогляд, 2005. – 224 с. 4. Мальгін А. Крымский узел: очерки политической истории Крымского полуострова 1989–1999 / А. Мальгін. – Симферополь: Новый Крым, 2000. – 160 с. 5. Національна безпека і оборона // Актуальні проблеми суспільних відносин в АР Крим. – 2009. – № 5. 6. Програма Милли Фирка «Крымские татары: Стратегия XXI века» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.milli-firka.org/content/6863>. 7. Тищенко Ю., Пиховшек В. Повернення кримських татар. Хроніка подій / Ю. Тищенко, В. Пиховшек. – К.: УНЦПД 1999. – 344 с. 8. Указ Президента України Про Раду представників кримськотатарського народу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=518%2F99>.

УДК 314.7–054.7

Оксана П'ятковська

Місце України в сучасних глобальних міграційних процесах

На основі зіставлення статистичних показників міжнародної міграції автор визначає місце України у світових міграційних потоках.
Ключові слова: міжнародна міграція, міграційні тенденції, міграційне сальдо, динаміка міграційних процесів.

Through the comparison of international migration statistics the author defines the place of Ukraine in the global migration flows.
Keywords: International Migration, Migration Trends, Net Migration, Dynamics of Migration.

Одним із яскравих проявів сучасної глобалізації є посилення темпів міжнародної міграції. Згідно з даними Міжнародної організації з міграції чисельність міжнародних мігрантів зросла зі 150 млн. осіб в 2000 р. до 214 млн. осіб в 2010 р. [20, с. 115], при цьому темпи міграційної активності населення зросли з 2,1% до 2,9% [14], на фоні зростання природного приросту лише на 0,1% [20, с. 115]. Відповідно до розрахунків МОМ, у зв'язку із посиленням демографічних диспропорцій у різних країнах світу, змінами у глобальних політичних та економічних стратегіях, а також у сфері екології та технологічними інноваційними проривами, чисельність мігрантів до 2050 р. складе близько 405 млн. осіб [20, с. xix]. Міжнародні мігранти переважно сконцентровані в розвинених країнах. За останні 20 років їхня частка в цих країнах зросла з 43% до 57% [20]. Така активізація міграційних процесів у світі веде до посилення їхнього впливу на соціально-економічний, демографічний, культурний та політичний розвиток

країн-учасниць цього процесу. Сьогодні міжнародну міграцію розглядають як невід'ємну частину глобальної економіки, оскільки саме трудові мігранти складають 92% всіх міжнародних мігрантів [20].

З набуттям незалежності Україна стала безпосереднім учасником глобальних міграційних процесів, а також важливою компонентою світового ринку праці. За останніми даними Світового Банку, чисельність українських трудових емігрантів склала 6,6 млн. осіб [3], а за чисельністю іммігрантів Україна посіла 5-те місце у світі [20].

Українські вчені вже зробили певні кроки у сфері аналізу зовнішніх міграційних процесів, зокрема вагомий внесок у розвиток досліджень міграційних потоків та обсягів зовнішньої трудової міграції зробили Е. Лібанова, І. Прибиткова, С. Пирожков, В. Євтух, О. Хомра, Ф. Заставний, М. Романюк, М. Шульга, О. Малиновська, О. Пищуліна та ін. Значний внесок у розвиток теоретико-методологічних підходів до вивчення